

MISHEL MONTENNING HAYOTI VA IJODIDA GUMANIZMGA DOIR QARASHLAR TAHLILI

Qurbonov Umidjon Egamberdiyevich

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o'qituvchisi (PhD)

АНАЛИЗ ВЗГЛЯДОВ НА ГУМАНИЗМ В ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВЕ МИШЕЛЯ МОНТЕНЯ

Курбанов Умиджон Эгамбердиевич

*Преподаватель Узбекско-Финляндского педагогического
института (PhD)*

ANALYSIS OF VIEWS ON HUMANISM IN THE LIFE AND WORK OF MICHEL MONTAIGNE

Kurbanov Umidjon Egamberdiyevich

*Teacher of Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute
(PhD)*

umidjon.qurbonov.81@mail.ru

<https://orcid.org/>

[0040-0014-0323-0233](https://orcid.org/0040-0014-0323-0233)

Annotatsiya: Maqolada mutafakkir faylasuf Mishel Montenning hayoti va ijodiga doir ma'lumotlar berilgan, shuningdek Mishel Monten falsafasi va qarashlari haqida to'g'ri so'z, qat'iy fikrli, hech nimani yashirmasdan ochiq gapiradigan, adolat va haqiqat uchun kurashuvchi, e'tiqodi mustahkam inson bo'lgan va qarashlaridagi insonparvarlikka doir fikrlar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Renessans, insonparvarlik, meros, ijtimoiylik, dunyoviylik, qissa, Fransiya, adolat, "Tajribalar" asari.

Аннотация: В статье дается информация о жизни и творчестве философа-мыслителя Мишеля Монтеня, а также анализируется правильное слово о философии и взглядах Мишеля Монтеня, твердо мыслящего, открыто говорящего, ничего не скрывающего, борца за справедливость и истину, человека с твердыми убеждениями и взглядами на гуманизм.

Ключевые слова: Ренессанс, гуманизм, наследие, социальность, светскость, повествование, Франция, справедливость, произведение "опыты".

Abstract: The article provides information about the life and work of the philosopher-thinker Michel Montaigne, as well as analyzes the right word about the philosophy and views of Michel Montaigne, a firm thinker, openly speaking, hiding nothing, a fighter for justice and truth, a man with firm beliefs and views on humanism.

Key words: Renaissance, humanism, heritage, sociality, secularism, narrative, France, justice, the work "experiments".

Kirish (Введение / Introduction).

Insonparvarlik g'oyasini ilgari surgan faylasuflarning asarlarida shaxsni tarbiyalash masalasi asosiy mavzuga aylandi. Yevropa Renessans davri turli bosqichlarni bosib o'tdi va turli xususiyatlarga ega bo'ldi. Renessans davri o'zining ilk bosqichida italyancha gumanistik xususiyatga ega bo'lib, keyinchalik gumanistik

g'oyalarning kengayib borishi natijasida mazkur g'oyalar Fransiyaga ko'chdi. "Gumanizm" atamasi ilk bor Rim falsafasida qo'llanilgan bo'lsa-da, lekin rivojlanishi Renessans davriga to'g'ri keldi. Mazkur davrda inson faoliyatining barcha sohalari antik davrga yoki o'rta asrga nisbatan farqli ravishda talqin etildi.

Shu o'rinda davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev "Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan"[1], – deya alohida ta'kidlaydi. Darhaqiqat, gumanizm g'oyasi milliy tarixiy qadriyatlar zamonaviy va ilg'or umuminsoniy qadriyatlar, progressiv demokratik qadriyatlar bilan uyg'unlashgan tarzdagina jamiyatimiz yuksak ma'naviyatga, demakki, taraqqiyotga erishishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metod (Литература и метод / Materials and methods). "Gumanizm" (humanus) lotincha ibora bo'lib, "insoniylik tomon intilish" yoki "insonning insondek yashashi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish" degan ma'noni anglatadi. Yevropa Renessans davri haqida fikr-mulohaza yuritganda ayrim tadqiqotchilar Renessans madaniyati, xususan, gumanizmning shakllanishida antik merosning o'rni va ahamiyatini haddan ortiq bo'rttirib ko'rsatadilar. Shu nuqtai nazardan tadqiqotchilar, gumanizm - faqat Rim yoki Yunon madaniyati, ma'rifatining shakllanishiga ta'sirni ifodalovchi tushuncha, deb qaraydilar.

Shu nuqtai nazarga suyanib fikrlaydigan bo'lsak, unda gumanizm faqat ma'naviy sohaga taalluqli hodisa bo'lib qoladi. Bunday turli-tuman qarashlarning paydo bo'lishi gumanizmning hududlardagi ijtimoiy-tarixiy sharoitdan kelib chiqib, jamiyat hayotining turli tomonlarini aks ettirdi. Bunday tendensiya italyan gumanizmida kuzatilib, ijtimoiy harakatlarda o'z ifodasini topadi. Fransuz gumanizmi esa, o'ziga xos an'ana va g'oyalari bilan inson o'zligini anglashi, butun olam markaziga inson qo'yilishi kabi jihatlari bilan ajralib turadi. Bu davrda asosiy e'tiborini inson qalbining xilvat kengliklari, fe'l-atvorining o'ziga xos qirralariga qaratgan faylasuf Mishel Eykem Monten edi.

Natijalar (Результаты / Results). Dunyoga mashhur "Tajribalar" asarining muallifi sifatida tanilgan Mishel Eykem Monten 1533-yil 28-fevralda Bordo yaqinida tavallud topdi. Mishelning bilim va tafakkuriyuksalishida otasi Pier Eykemning xizmatlari katta bo'lib, u ijodkor va nozik ta'bli kishi edi. Mutolaani yaxshi ko'rgan,

lotin tilida she'rlar va nasriy asarlar yozgan. Shuningdek, bir necha yil Bordo hokimi vazifasida ham ishlagan. Pier Monten o'g'lini ikki yoshida fransuz yozuvchisi, Renessans davri satirik-gumanisti, "Gargantuya va Pantagryuel" romani muallifi Fransua Rable (1494-1553) qarashlari asosida tarbiyalashga kirishadi. Mishelning muallimi nemis bo'lib, fransuz tilini bilmagani sababli shogirdi bilan faqat lotin tilida gaplashgan. Oilada ham shu tilda muloqot qilgani uchun Monten lotin tilini yaxshi o'zlashtirdi. Bundan tashqari, u qadimgi yunon tilini ham chuqur o'rgandi.

Monten o'zining bor qobiliyatini eng ko'hna va mustahkam ilm - o'zini o'zi anglash ilmiga bag'ishladi. Faylasufning o'zi bu haqda shunday deydi: "Men o'zimni o'rganaman. Ana shu tadqiqotim men uchun ham fizika, metafizikadir". Shu o'rinda Monten qarashlarida adolat kimning tarafida, kimning yonida aldanishi insoniyat hayotining boshlang'ich me'yorlari buzilganda, biron bir pozitsiyani, dasturni, maqsadni aql tarozisida tortish qiyin, - deb xulosa qiladi Monten.

Monten o'ziga sodiq qolgan holda otabobolarining qal'asiga qaytib, "Tajribalar" asarini "Yuqori lavozimning uyatchanligi" nomli bob bilan to'ldiradi va unda mutafakkir quyidagilarni yozadi: "Hokimiyat va itoatkorlik men uchun jirkanchdir. Baxtsiz hodisalar va qiyinchiliklarga duchor bo'lmagan inson shijoat va quvonchni jasoratli mukofot sifatida talab qila olmaydi. Hamma narsa sizning oldingizga egilib turadigan kuchga ega bo'lishi juda achinarli taqdirdir" [2-329-331], - degan xulosaga keladi.

Shu o'rinda bir qarashda Monten falsafasi qandaydir g'alati, g'ayritabiiy va odatdagidan boshqacha ko'rinishga ega. Mutafakkirning qonunlar, axloq, din haqidagi barcha dalillari kundalik hayot voqealari tavsiflari bilan almashtiriladi. Monten o'quvchini qalbiga yaqin joylarga olib boradi, uning qiyinchiliklari va odatlariga ishonadi va u hatto aybga loyiq ko'rinadiganlarni ham yashirmaydi. Bularning barchasi jiddiylik va mas'uliyat hissi bilan amalga oshiriladi. Odamlarning qanday ko'rinishda bo'lishi muhim emas, u rostgo'y bo'lishni istaydi, boshqalarni o'zini tuta bilishga va boshqalardan ustun bo'lmaslikka chorlaydi va o'zi bu qoidalarga birinchi bo'lib amal qiladi.

Muhokama (Обсуждение / Discussion).

Monten kitobi janr nuqtai nazardan o'sha davrning rasmiy ilmiyligiga qarama-qarshi edi. Lotin tili hukmronlik qilgan bir davrda bu kitob fransuz tilida yozilganligini va muallifning lotin tilidagi nihoyatda yuqori ta'lim saviyasi, shu davrdagi universitetlarning falsafa va ilohiyotshunoslikdan dars berayotgan o'qituvchilaridan ustun bo'lganligini ta'kidlash lozim. Uning "Tajribalar" asari faqatgina adabiy-falsafiy janrda yozilgan risola, avtobiografiya yoxud kundalik emas. Aksincha, bu asarda Monten muammoni o'ziga xos usulda qo'yadi va "esse" ko'rinishda bu dunyo, hayot, inson taqdiri borasida o'zining fikr-mulohazalarini aks ettiradi. Bu bilan muallif o'tmish va bugungi davrning turli xil tarixiy dalillar aspektida, turli xil yosh va sharoitdagi odamlarning turmush tarzi va urf-odatlarini, madaniy darajasi va jamiyatdagi mavqei haqidagi mulohazalarini o'rtoqlashadi. Hattoki, boblarning sarlavhasi, ularning mazmuni, ichki ketma-ketliklari, epizodlar, mulohazalar o'rtasidagi bog'liqlik ham kitobxonga har doim ham ravshan bo'lavermaydi. Mazkur asar bilan dastlab tanishgan insonga asarda eng muhim ichki birlik yo'qday tuyulsa-da, biroq asar tashqi tomondan bezaklangan shakl bilan emas, balki ichki fikr birligi, fikrlovchi sub'ektning birligi bilan belgilanadi. Bu aynan uning mulohazalari, ichki muloqoti, yana kimgadir ozgina murojaat qilganligi va muallifning shaxsiyatida – "Tajribalar" asari sahifalarida paydo bo'ladigan barcha qarashlar tizimining asosiy yadrosidir.

Faylasufning skeptikligi barcha mavjud bilimlar bilan bog'liq holda aqlni ishlatib tahlil qilishni maqsad qilib qo'ygan. Shu munosabat bilan u o'zini ayamadan, "Tajribalar" asari doirasida o'z-o'ziga baho berish jarayonini o'tkazadi. Bizningcha, aynan mana shu jarayonda mutafakkir: "Men nimani bilaman?" deb savol beradi. Bu savol o'z navbatida "inson bilimlarining ishonchliligini aniqlashga qaratilgan skeptisizmning mohiyatidir"[3-94]. Shuningdek, tabiat va uning elementi bo'lmish inson koinotning bir qismi bo'ladimi, degan savolni o'rta tashlashga arziydi. Mutafakkir o'zining butun asari doirasida Xudoning borligi, uning mohiyati, voqelikda namoyon bo'lishi to'g'risidagi savolni kun tartibiga qo'yadi. Butun jamiyatni "diniy majburlashi" bilan ajralib turadigan fransuz inkvizitsiyasining gullab-

yashnagan davrida ham Monten o'zining "Tajribalar" asarida bu savollarga ochiq javob berishga qodir emas, ammo shu bilan birga uning pozitsiyasining aniqligiga alohida urg'u berish lozim.

Faylasuf Monten o'z qarashlarida inson aqli zaif ekanligini ta'kidlaydi, chunki u imonni to'g'ri tushuntirishga qodir emas. Muallifning aytishicha, "agar uni diniy talqin qilish imkoniyati mavjud bo'lsa, avvalgi faylasuflar va uning zamondoshlari buni aql yordamida bilib olishlari mumkin edi. Ammo aynan shu sababli, inson aqli, imondan uzoqlashib, erkin, inson faoliyatida mustaqillikka ega deb ta'riflanishi mumkin"[4-98]. Faylasuf o'zining diniy haqiqat haqidagi tushunchasini aql va reallikdan mavhumlashtirib, uni shunday yaratganki, ilohiy mavhum mavjudot sifatida u ma'lum shakllarning yo'qligi bilan ajralib turadi. U abadiy, vaqt bilan bog'lanmagan va o'ziga xos xarakterga ega emas. Aslida, bunday tushuncha, ya'ni - tabiatda, "buyuk butunlikda" ilohiy g'oyaning abadiylikda, noaniqlikda tarqalishiga ta'sir qildi. Agar iymon bizga g'ayritabiiy ilhom orqali ochilmasa, u bizga nafaqat aql orqali, balki boshqa insoniy vositalar yordamida ham yetib borsa, demak u o'zining butun ulug'vorligi va qadr-qimmatini bilan ko'rinmaydi; ammo shunga qaramay, men bu imonga ega bo'lishning yagona yo'li ekanligiga ishonaman. Agar biz Xudoni chuqur imonimiz orqali anglanimizda, uni bizning harakatlarimiz bilan emas, balki u orqali bilganimizda, shu bilan birga bizda ilohiy qo'llab-quvvatlash bo'lsa edi, unda odamlarning baxtsiz hodisalari bizni larzaga keltirgani kabi bizni ham hayratga sola olmas edi.

Mutafakkir g'oyalarining yuksakligi va ilohiy yaqinligi bilan ajralib turadigan Aflotun odam (yerdagi oddiy jonzot) va ilohiy kuch o'rtasidagi umumiy xususiyatlarni tan olishi mumkinligiga ishonish imkoniyati to'g'risida savol tug'diradi. Natijada, Monten inson aqli va tana qobiliyatlarini abadiy saodatda ishtirok etishi mumkinligini tasavvur qilishning iloji yo'qligi haqida gapiradi.

"Tajribalar" asarida keltirilishicha, insonni xursand qiladigan va uning ruhiyatiga ta'siri bo'ladigan har qanday holat, uning yer yuzida ekanligidan dalolat beradi va bu vaqtinchalik quvonchlar shu lahzada uning ruhiyatida ustuvorlik

qiladi. Mutafakkir yuksak va ilohiy va'dalarning buyukligiga munosib baho berish uchun odamning nomuvofiqligini, ularni anglash ehtimoli bilan tushunadi. Ushbu xulosaning isboti sifatida, Monten aytadiki, odam ularni tasavvur qilishi uchun bularni taqdim etishi kerakligini, ular tasavvur qilib bo'lmaydigan darajada tushunarsizligini va insoniyat tajribasidan chuqur farq qilishi kerakligini aytadi.

Monten "Tajribalar" asarining asosiy mohiyati insonni o'zi anglash uchun o'ziga va o'z ongiga tajribalar o'rnatishga urinishdan iborat. Axir, inson o'zining asosiy prinsipida narsalarning mohiyatini bilmaydi; "agar biz narsalarni qanday bo'lganligini bilsak, ularni xuddi shunday qabul qilgan bo'lar edik" [5-271]. Aql-idrok shubhalar bilan doimiy o'zaro aloqada ishtirok etish bilan birga, o'z-o'zidan chekinib, mavjud bo'lgan barcha narsalarni tushunishga intiladi.

Mutafakkir o'z qarashlarida ma'lum darajada kishilarni uyg'un xulq-atvorga olib boradigan va jamoa tuyg'ularini susaytiradigan maqsad-pozitsiyalarni o'rab turgan yorug'lik doirasini yo'qqa chiqarishga intiladi.

Inson o'z fikrlari va ishlarining xo'jayinidir, faqat ular unga bo'ysunadi, ular uchun u, avvalambor, javobgardir. Agar u o'z hayotini, faoliyatini, kundalik hayotini atrofda gilar bilan mulqotni aql, adolat, ezgulik asosida tashkil qila olsa, rejalari va ishlarida tabiatga, shu jumladan o'z tabiatiga bo'ysunsa, bu tamoyillar tabiiy ravishda jamoaviy hayotning tanasiga kiradi. Shu bilan birga Monten "Tajribalar" asarining ikkinchi kitobidagi XII-maxsus bobini butun asarning deyarli oltidan biriga bag'ishlangan skeptisizmni asoslashga bag'ishladi. Bunda bayon etilgan falsafiy g'oyalar aql va imon o'rtasidagi munosabatlarga oid takliflarini to'g'ri va aniq tushunishga va tiklashga yordam beradigan asosiy muammo bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa (Заключение/Conclusion).

Xulosa qilib aytganda, Monten insonning hayotda muayyan axloqiy-etik norma, qoidalarga amal qilishi, tabiat bilan yaqin aloqadorlikda

yashash maylini o'zida shakllantirishi, ijtimoiy hayotda faqat rasional tafakkur orqali aql bilan yashashi zarurligini ko'rsatadi va buni o'z qarashlari asosida ilmiy-nazariy jihatdan asoslashga urinadi. Shuningdek o'rta asr sharoitida kishilar o'rtasidagi munosabatlarda ularning qaysi tabaqa va guruhga, qanday kasbga mansubligi yoki din bilan aloqadorligi muhim ahamiyatga ega edi. Shuning uchun ham kishilar dunyoqarashida guruh yoki tabaqa, kasb-hunar yoki din nuqtai nazari, ehtiyoji, manfaati hukmronlik qilardi. Uyg'onish davriga kelib, har bir kishining o'zi mustaqil fikr-mulohaza yuritadigan bo'ldi. Mustaqil fikr yuritishning vujudga kelishi ularning ijtimoiy turmushdagi pozitsiyasini o'zgartirdi. Kishilar faoliyatida o'z kuch-quvvati va qobiliyatiga ishonish, mag'rurlik kabi xislatlar mustahkam o'rin egalladi. Umuman olganda, Renessans davri jahon sivilizatsiyasini o'ziga xos layoqat, qobiliyat va iste'dodga ega bo'lgan burch, individuallik bilan boyitdi.

Adabiyotlar ro'yxati

(Использованная литература /

References):

1. Шавкат Мирзиёев: Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир.

<https://president.uz/uz/lists/view/4089>

2. Монтень М. Опыты. Подготовили А.С.Бобович, Ф.А.Коган-Бернштейн, Н.Я.Рыкова и А.А.Смирнов. Т. III. - М: Наука, 1979. -С.329-331

3. Дьяков А.В. Монтень как современный философ // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. - 2014. - Т. 15. - № 2. - С.94.

4. Дьяков А.В. Монтень как современный философ // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. - 2014. - Т. 15. - № 2. - С.98.

5. Монтень М. Опыты. Книга 3. Издание подготовили А.С. Бобович, Ф.А. Коган-Бернштейн, Н.Я. Рыкова, А.А. Смирнов. 2-е издание. Ответственный редактор Ю.Б. Виппер. - Москва: «Наука», 1979. -С.271.